

nema. Norme književnoga jezika izvode se iz njegove prvobitne kodifikacije, a i ubuduće bi se imale izvoditi samo u skladu s njome, autonomno od govornih navika.⁷ Jezične navike, osobito one gradskoga stanovništva i obrazovanih ljudi djeluju naravno na njih, ali i norme, ako treba da vrše svoju funkciju, moraju stalno djelovati na jezične navike. Obrazovano gradsko stanovništvo ne može postati mjerom književnoga jezika, jer su ta mjera ustaljene i definirane norme koje omogućuju ujednačeno sporazumijevanje u prostoru i vremenu. Za lingvistu je mjerodavno kako postojeće norme funkcioniraju među obrazovanim ljudima koji se književnim jezikom najviše služe, a ne neposredno njihove jezične navike. Stav referentice u tom pitanju nije jasan pa je bilo potrebno dati ova dodatna objašnjenja. Ako njezino mišljenje da za normiranje književnoga jezika treba da budu mjerodavni obrazovani ljudi treba tako shvatiti, onda je ono potpuno prihvatljivo i vrlo ispravno.

Referentičina radost nad nestajanjem dijalekata izaziva nelagodu. Razumljiva je ona samo kao radost nad postignutom urbanizacijom, nad time što se položaj dijalekata u nas izjednačuje s njihovim položajem na onim područjima koja imaju punoga udjela u svim oblicima suvremenoga života. Da li je to baš nestajanje, pokazat će daljnji razvoj. Svijet bez dijalekata nemila je perspektiva, sve ako je to i nužna cijena za uključivanje u suvremeni život.

U svojem kratkom referatu Milka Ivić zalazi u vrlo složena i dalekosežna pitanja. Trebalo je hrabrosti da se u tako sažetu obliku pred ovaj skup iznesu pogledi koji odudaraju od tradicionalnih shvaćanja i napuštaju mnoge emotivno duboke ukorijenjene vrednote. Moramo referentici biti osobito zahvalni što je odlučno zauzela takve stavove koji jedini mogu biti ishodište za ispravno razumijevanje složenih i često zamršenih problema norme našega književnog jezika.

VUKOV I NAŠ DANAŠNJI KNJIŽEVNI JEZIK¹

Stjepan Babić

Prof. Milka Ivić pisala je svoj referat s osnovnom mišlju da je potrebno reformirati, osuvremeniti norme književnog jezika, a manje je mislila da treba reformirati današnji književni jezik. Ali ona svoju osnovnu misao nije dovoljno jasno izložila, a često je i neke pojedinosti iznijela u takvim tvrdnjama kojima su i za dobre poznavaoce suvremene lingvistike potrebna

⁷ Usp. Dalibor Brozović, *Prodor u naš ortoeptski standard*, Jezik, XI, 144-153, osobito 149.

¹ Zbog ograničenja izlaganja u diskusiji na pet minuta glavne su misli na kongresu iznesene u obliku teza, a ovdje su nešto opširnije obrazložene.

naknadna objašnjenja, a manje upućene mogu navesti na krivi put, pogotovu što su oni i sami skloni da njime pođu. Zato ću se manje osvrnuti na same tvrdnje, jer se u osnovnim mislima i ja s njima slažem, a više na dojmove koje one ostavljaju zbog oblika u kojem su iznesene.

Kad se govori o razlikama između Vukova jezika i našega današnjeg književnog jezika, onda se naglašava da je otada prošlo stotinu godina, jedno stoljeće, s očitom težnjom da nas taj podatak impresionira. Međutim stotinu godina ne znači mnogo kad je posrijedi književni jezik s određenim normama. Ako dobro razmotrimo stvarne razlike između Vukova i našega današnjeg književnog jezika, tada ćemo vidjeti da one i nisu baš tako velike. M. Ivić se potrudila da ih potraži, u radu koji spominje u svom referatu, i nije ih mnogo našla, pogotovu što neke i nisu prave razlike, a neke bi trebalo i drugačije prikazati i za ekavsko područje. A od tih razlika na ijekavskom području nema gotovo ni jedne. Ja ne tvrdim da razlika nema, ali one nisu ni bitne ni važne za problem o kojem se ovdje raspravlja. Jer na osnovicu treba gledati nešto drugačije.

Pogrešno bi bilo kad bi tko mislio da je naš književni jezik dosad počivao na jeziku nepismenjaka, premda ni to ne bi bilo tako pogrdno kad bismo bili svjesni tko je taj nepismenjaka u lingvističkom smislu. No naš književni jezik ni u svom početku nije bio jezik nepismenjaka, nije bio seljački, pučki jezik ni jednoga kraja. To nije potrebno dokazivati. Koliko on jednim dijelom i počiva na jeziku narodne pjesme, dakle na jeziku ljudi koji nisu znali pisati, ipak to nije jezik nepismenjaka, analfabeta, nego je to umjetnički izraz ljudi koji su i jezično i kulturno nadrasli sredinu u kojoj su živjeli. To je dugom tradicijom posebno kultiviran jezik, razvijen i ustaljen usmeni književni jezik. »On je zrelije, dotjeranije izražajno sredstvo kojim se ne može služiti svaki prosječni čovjek iz naroda. Njegovan je, stekao je i razvio je određene stilske karakteristike; živi u stalnoj jezičnoj tradiciji koju poznaju i posjeduju samo oni koji se time bave i koji imaju preduvjete za njeno usvajanje.«² Ali je i taj jezik u većini prošao Vukovu jezičnu redakciju.

Druga je osnova Vukova. No ni Vukov jezik nije jezik nepismenjaka, nego je to jezik pismenoga čovjeka u najboljem smislu te riječi, kulturnog i genijalnog čovjeka koji je dobro znao što je to književni jezik, kako ga treba graditi i njime se služiti. Nije to bio jezik samo jednoga kraja, niti je to bio seljački jezik, nego književni jezik, makar i jednoga čovjeka. Vuk je bio eklektičar. Među velikim bogatstvom narodnog jezika odabirao je ono što je običnije i što je pravilnije, kako kaže Maretić, a to, rečeno suvremenim lingvističkim terminima, znači ono što ima veću frekvenciju, čestotu, i ono što ide u sustav pa i ne bilo prošireno. Da se ne upuštamo u opširna izlaganja, dovoljno je spomenuti glas *h*. Toga glasa na velikim područjima štokav-

² T. Čubelić, Suvremeno stanje jugoslavenskog narodnog stvaralaštva, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 5, Zagreb, 1963, str. 69.

skog narječja nema i Vuk ga u početku nije upotrebljavao, ali ga je 1836. uveo u književni jezik jer ga je čuo u Dubrovniku, dakle u gradu. Ali ga nije uveo samo zato, nego u prvom redu zbog toga što se uklapa u sustav samoga jezika. Lijepo to pokazuje jedan primjer. Imenica *òrah* imala je u Vukovoj gramatici 1818. ovakvu deklinaciju:

<i>òra</i>	<i>òrasi</i>
<i>òraa</i>	<i>òràa</i>
<i>òrau</i>	<i>òrasima</i>
<i>òra</i>	<i>òrae</i>
<i>òrašè</i>	<i>òrasi</i>
<i>òraom</i>	
<i>òrau</i>	

I Vuk, koji je intuitivno dobro osjećao što znači sustav, što znači književni jezik, nije se nimalo kolebao da u nj uvede glas *h*. Iz sličnih je razloga napustio i pisanje *ded*, *deca*, *devojka*, *videti*, *èerati* i stao pisati *djed*, *djeca*, *djevojka*, *vidjeti*, *tjerati*. U kojoj se mjeri u njegovu Rječniku nalaze riječi gradskih i obrazovanih slojeva, to bi trebalo tek istražiti. Da ih ima, sumnje nema. Na jednom području to je očito. Kad je Vuk prevodio Sv. pismo, nije se žacao da posrbljava staroslavenske riječi i da sam stvara nove kad su mu takve riječi bile potrebne. U izgrađivanju književnoga jezika Vuk je krenuo najboljim putem kojemu ni suvremena lingvistika ne može naći prigovora. Zato i nije sramota ni danas biti vukovac.

Kad u samim počecima Vukova djelovanja nije ni u Srba književni jezik bio isto što i seljački, još je to manje manje bio u Hrvata. Hrvati su svoj književni jezik od samih njegovih početaka, od 13. st., gradili na narodnim osnovama i do Gajeve su reforme već mnogo bili izgradili. Nije potrebno ovdje da ističem kakav je bio jezik dalmatinskih, bosanskih i slavonskih pisaca. Zato Gaj, za razliku od Vuka, i nije odbacio svu tradiciju, nego je svjesno nastavljao na jedan njezin dio. A da jezik hrvatskih preporoditelja ne bude potpuno narodni, utjecala su još dva razloga. Ilirci su se obazirali i na ostala narječja jer su i sami bili u većini kajkavci i čakavci, a htjeli su lakše pridobiti i ostale pripadnike tih narječja. Htjeli su još više. Željeli su stvoriti takav jezik koji bi obuhvatio sve Južne Slavene. Zato su u književni jezik uveli i oblike kojih u novoštokavskim govorima nije bilo. A snažan zahvat što ga je na književni jezik učinio B. Šulek dobro je poznat iz radova prof. Lj. Jonkea, premda nam ni ti radovi nisu pokazali taj udio u svoj njegovoj širini. Istina, djelovanjem hrvatskih vukovaca hrvatski književni jezik skrenut je na Vukovu kolotečinu, ali da ona nije bila seljačka, već je rečeno. To je jedno. Drugo, ni Maretić nije hrvatski književni jezik normirao samo na narodnoj pjesmi i Vuku, nego je tu osnovicu nešto i proširio, a nije uzeo baš sve što je u njoj našao, nego je i on birao i tražio sustav. A treće je u

tome što ni hrvatski vukovci nisu uspjeli hrvatski književni jezik oblikovati u svemu po svojim zamislama. Dotadašnja tradicija bila je tako jaka i tako čvrsto izgrađena da su oni u mnogim pojedinostima bili nemoćni.

Dakle, književni jezik ni Srba ni Hrvata nije ni u početku bio istovjetan sa seljačkim, pučkim jezikom, a pogotovu to nije danas. Danas se već i u širu javnost probija spoznaja da su narodni i književni jezik dva organizma koja su usko povezana, ali koja nisu istovjetna.

Kad to znamo, moramo se složiti s M. Ivić da nepismeni ne mogu biti kompetentni u određivanju norme, ali isto tako ne mogu biti ni pismeni, kako je to dobro obrazložio R. Katičić. Ovdje bih samo mogao dodati da su oni u jezičnom pogledu toliko obrazovani, koliko su usvojili književni jezik. A školsko jezično obrazovanje u tome je najvažnija komponenta. Da bi obrazovani ljudi u većoj mjeri mogli biti mjerilo, oni moraju biti zaista jezično obrazovani, tj. jezično obrazovanje mora biti solidno. Tek kad je taj uvjet ispunjen, tek tada možemo gledati što su obrazovani usvojili, a što nisu. Ali ni tada neće nijedan lingvиста reći da je za književni jezik norma sve ono što se nađe u jeziku obrazovanih. U svemu treba gledati na sustav i promatrati kako on funkcionira u pojedinim stilovima. To je težak i mukotrpan posao, ali najvažniji, a u našim prilikama i najhitniji. Tražiti razlike između Vukova jezika i današnjega književnog jezika nema pravoga smisla. Njih ćemo naći između jezika bilo kojega pojedinca i književnoga jezika kao cje-line. Katkada će te razlike biti i znatne, pogotovu kad uzmemo u obzir rječničko blago. Zato i možemo isticati da su razlike između početka književnog jezika i današnjega stanja znatne, ali pri tome treba da razlikujemo dvoje: jedno je jezična izgradnja, a drugo je jezični razvoj. Jezična je izgradnja ostvarivanje svega onoga što u jezičnom sustavu postoji kao potencija, a jezični je razvoj smjenjivanje jedne kategorije drugom. To je razlikovanje vrlo važno za problem o kojem ovdje raspravljamo. Ono nam objašnjava zašto unatoč razlikama ne treba mijenjati osnovicu našega književnoga jezika. Kad tako gledamo na razlike, onda i isticanje kako u Vukovu jeziku nema ove ili one riječi, ove ili one pojave, dobiva drugu vrijednost.

U raspravljanju koje tekstove treba uzeti za osnovicu pri opisu književnoga jezika valja se sjetiti da ni do sada nije građen u prvom redu na književnoumjetničkom tekstu. A pogotovu nam je danas jasno da za dobar i potpun opis književnoga jezika u svim njegovim službama, svih njegovih stilova, treba posegnuti i za drugim tekstovima. Težište ipak treba biti na književnoumjetničkom jeziku, unatoč svim njegovim specifičnostima, zbog razloga koje je naveo prof. Lj. Jonke. A što je i jezik filma, ako u prvom redu nije pjesnički, književnoumjetnički tekst? A zar u jeziku radija i televizije nema i književnoumjetničkih tekstova? Očito je da u tom šarenilu lingvisti moraju birati, klasificirati, ocjenjivati. Kako, kakvim kriterijima, to je drugo pitanje. Tu je pravi problem norme u književnom jeziku.

O ODNOSU REGIONALNI DIJALEKAT – STANDARDNI JEZIK¹

Damir Kalogjera

Standardni jezik ovdje znači onaj oblik govorenog i pisanog jezika koji je kao uzor primila šira govorna zajednica te se poučava u školama (primjerom i objašnjenjem) i upotrebljava u sredstvima masovne komunikacije.²

Regionalnim dijalektom zovemo onaj oblik jezika kojim se služe članovi uže govorne zajednice od djetinjstva kod kuće, na ulici itd.

Štampa, televizija, a osobito radio utječu u velikoj mjeri na širenje standardnog jezika, vjerojatno više od svjesnog napora u školskoj obuci,³ ali nas ovdje posebno zanima kako će nastavnik materinskog jezika u krajevima gdje je regionalni dijalekat znatno izražen prikazati đacima odnos između regionalnog dijalekta i standardnog jezika i kako će ih uputiti i privoljeti da se standardnim jezikom adekvatno služe.

U poučavanju standardnog jezika nastavnik može uglavnom primijeniti tri slijedeća puta:

a) da od đaka u školi traži samo standardni jezik, a da dijalektizme ispravlja bez objašnjenja;

b) da od đaka u školi zahtijeva samo standardni jezik, koji naziva »dobrim« jezikom, »čistim« jezikom, dok dijalekat prikazuje kao »iskvareni« jezik, »loš« jezik, ismijava ga;

c) da od đaka u školi zahtijeva standardni jezik, ali da mu na razumljiv način uz pomoć socio-lingvističkih spoznaja objasni zašto to od njega traži.

Put a) koristan je vjerojatno u prvim počecima i ograničena je primjena te mogućnosti opravdana, ali putovi b) i c) utjelovljuju dva toliko suprotna gledišta da im moramo pokloniti posebnu pažnju.

Ako u poučavanju standardnog jezika nastavnik slijedi put b), to po našem mišljenju u prvom redu proizlazi iz njegove površne lingvističke naobrazbe. No može se desiti da se tim načinom posluži i lingvistički informiran nastavnik smatrajući da je pedagoški uputno đaka »prestrašiti« od dijalekta, »ocrniti« ga u njegovim očima i tako ga prisiliti da upotrebljava standardni jezik. S druge strane standardni jezik se toliko nekritički hvali, a premalo objašnjava, da u očima đaka dobija neku metafizičku vrijednost.

¹ Izlaganje u diskusiji o nastavi materinskog jezika na V kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu 16. IX 1965.

² Definicija adaptirana prema: Havránek 1932, u Vahekovoj »Čitanci praške škole« »A Prague School Reader« Washington, 1958. i Garvin »The Standard Language Problem«, Antropological Linguistics, 1. 3. 1959, Bloomington.

³ Yuen Ren Chao: »Communication Technology and Styles of Speech«; In Honour of Daniel Jones, str. 40, Longmans, 1964, London.